

РЕЦЕНЗУВАННЯ

ВІДЗИВ

офіційного опонента проф. Голубовської І.О.
на дисертацію Пособчук Оксани Олександрівни
*«Структурні особливості прийменникових еквівалентів слова
в українській, німецькій та іспанській мовах»,*
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02. 15 – загальне мовознавство

Дисертація Оксани Олександрівни Пособчук є оригінальним за своїм дослідницьким підходом, ґрунтовним і сумлінним дослідженням формально-структурних особливостей прийменникових аналогів слова-лексеми, виконаним у зіставно-типологічному модусі на матеріалі індоєвропейських мов, що належать різним мовним групам (слов'янській – українська; германській – німецька; романській – іспанська) у дусі ідей і підходів, напрацьованих у царині структурно-семантичної парадигми науково-лінгвістичного знання.

Як відомо, сучасний етап у розвитку мовознавчої науки пов'язаний із утвердженням і розбудовою у лінгвістиці нової базисної лінгво-філософської (антропологічної) парадигми, основною ознакою якої є поворот до розгляду мовних явищ під антропоцентричним кутом зору. Людина, з її здатністю до породження й сприйняття мовних повідомлень, що розглядається як її когнітивна властивість, потрапила до центру дослідницької уваги вчених-мовознавців. Проте, структурно-семантична парадигма лінгвістичного знання, яка була панівною у ХХ-ому ст., продовжує своє буття, співіснує і взаємодіє у вітчизняному лінгвістичному просторі з новою, що є, безперечно, позитивним фактом нашого сучасного мовознавчого життя. Згадаймо у зв'язку з цим думку Г. Вежицької про необхідність синтезу двох традицій, а не надавання переваги одній за рахунок іншої (Язык. Культура. Сознание. – М., 1996, с. 201). Як зазначає у своїй статті «У пошуках четвертої парадигми» відомий французький філософ мови Патрік Серіо: “... у лінгвістиці (і загалом у гуманітарних науках) парадигми не змінюють і не відкидають одна одну, а накладаються одна на одну, співіснують, водночас ігноруючи одна одну” (Харків, 1993, с. 52).

У рецензованій праці, що надто суттєво, розвиваються ті структурні підходи до осмислення природи, сутності й функцій мови, які характеризують саме **українську** структурну лінгвістику, зокрема розвиваються ідеї д.філол.н., професора, заслуженого діяча науки і техніки України Марії Михайлівни Пешчак, чий внесок у становлення й розвиток українського структурно-математичного мовознавства важко переоцінити. Йдеться, зокрема, про структурну семантику, лінгвістику тексту, комп'ютерну лінгвістику. Марію Михайлівну завжди цікавили питання загальної теорії мови, проблеми динамічного співвідношення форми й змісту мовного знака, структурної організації матеріальної субстанції мовних одиниць, варіативності знакової форми, закономірності парадигматичних реляцій і

кореляцій, окреслення меж слова як цілісної значущої одиниці, внутрішні закономірності розвитку мови й мовлення тощо. Ідеями М.М. Пешчак живилися лінгвістичні дослідження в Україні ХХ ст., ними продовжують надихатися сучасні мовознавчі розвідки, одну з яких ми обговорюємо сьогодні. У 2018 р. українська філологічна громада святкуватиме 90-річчя від дня народження визначного лінгвіста М.М. Пешчак, усе життя якої до останку було присвячене високому служінню науковій істині і було пов'язано з Інститутом мовознавства імені О.О. Потебні. Думаю, у нас ще є достатньо часу, аби організувати цю подію на достойному пам'яті цієї непересічної Вченої рівні.

Таким чином, **актуальність** дисертаційної праці О.О. Пособчук визначається «вічною» значущістю вищезазначених діахронно заангажованих проблем, які мають системно-синхронний вияв, а будучи розглядуваними у міжмовній перспективі зіставлення, набувають суттєвої типологічної орієнтованості.

Наукова новизна пропонованого дисертаційного дослідження полягає насамперед у тому, що авторці вдалося виробити і запропонувати науковій спільноті оригінальну методику зіставного аналізу прийменникових еквівалентів слова, яка може бути поширеною на опрацювання інших перехідних лексико-граматичних мовних явищ (прислівникових, сполучникових, вигуківих конструкцій тощо), на основі застосування якої О.О. Пособчук вдалося встановити універсальні принципи утворення й функціонування прийменникових аналогів слова у фокусних мовах. Прикметно, що авторкою зафіксовано найновіші тенденції на цій мовній ділянці, адже мовленнєвим джерелом для неї слугують тексти публіцистичного дискурсу української, німецької та іспанської мов, вилучені з авторитетних електронних періодичних видань «Дзеркало тижня» (<http://www.dt.ua/>), «Die Zeit» (<http://www.zeit.de/>), «La Razón» (<http://www.larazon.es/>) за період з 2006 по 2015 рр.

Як видається, вищезазначене зумовлює і **теоретичну загально мовознавчу цінність** презентованої роботи, у межах котрої пропонується новітній системно-динамічний підхід до вивчення перехідних мовних явищ, який може бути реалізованим на матеріалі інших неспоріднених і навіть генетично віддалених мов світу і таким чином сприяти, з одного боку, становленню ще не існуючої загальної теорії проміжних стратумів мови, а з іншого, стати підґрунтям для подальшого теоретичного й практичного опрацювання універсальних для всіх мов процесів неологізації й граматикизації.

Емпіричний матеріал дослідження є досить репрезентативним, містячи прийменникові аналоги (еквіваленти) слова в українській, німецькій та іспанській мовах, вилучені з авторитетних лексикографічних джерел. На схвалення заслуговує співмірність проаналізованих одиниць різних мов (українська – 152, німецька – 159, іспанська – 152; по 4 000 контекстів у кожній з мов).

Центральна проблема, яку намагається розв'язати дисертантка, – виявити закономірності системного побутування й структурної організації плану вираження у парадигматичному аспекті прийменникових ЕС як міжрівневих одиниць, саме існування котрих як універсального для мов явища є закономірним проявом

динаміки системно-мовних процесів. Для коректного розв'язання цієї проблеми авторка використовує **низку методів**, у якій поєднуються традиційні загальнонаукові описовий і зіставний, структурні методи: моделювання, дистрибутивного аналізу, метод субституції, компонентного аналізу, контекстуального аналізу, за безпосередніми складовими (побудова дерев залежностей), кількісно-якісного аналізу тощо (на жаль, не всі використані авторкою методи знайшли своє відображення у відповідній рубриці Вступу).

Дисертаційне дослідження є композиційно струнким, складаючись з трьох розділів.

У першому розділі «*Прийменникові еквіваленти слова як одиниці проміжних рівнів мовної системи*» дисертантка зупиняється на висвітленні основних теоретичних настанов свого дослідження, які стосуються визначення лінгвістичного статусу прийменникових ЕС, кваліфікації теорії граматикалізації в якості методологічного фундаменту проведеного дослідження, у рамках якої обстоюється діахронний модус перетворення синтаксичних явищ на морфологічні і далі – на лексичні, питань теоретичного опрацювання проблем ЕС у різних лінгвістичних традиціях – англійській, іспанській, німецькій, чеській тощо. Не завадила б цьому розділу згадка про класичну теорію аглютинації Ф. Боппа, яка обстоює походження індоєвропейських дієслівних флексій та іменних відмінкових закінчень з першопочатково незалежних займенників шляхом їх приєднання (аглютинації) до кореневої морфеми і перетворення на формальні елементи словоформи («Порівняльна граматика санскритської, zendської, латинської, литовської, перської, готської та німецької мов» (1839-1849)).

Особливо значущим у рамках першого розділу виступає підрозділ 1.4. «*Порядок вивчення структурних особливостей прийменникових еквівалентів слова в українській, німецькій та іспанській мовах*», у рамках якого авторка пропонує свій дослідницький фрейм, який складається з п'ятих модулів, котрі у подальшому розгортанні роботи послідовно втілюються у практику авторського дослідження.

Попри свій невеликий обсяг, перший розділ демонструє теоретичну ерудованість авторки, ретельне опрацювання нею необхідної наукової літератури, вміння працювати із джерельною лінгвістичною базою, виформовуючи при цьому власний підхід до розуміння специфіки досліджуваного емпіричного мовного матеріалу. З-поміж помічених неточностей у межах цього розділу можна було б закинути авторці нечіткість авторської позиції щодо визначення стратифікаційного статусу ЕС. У 4-ому висновку до 1 розділу читаємо: «Незважаючи на те, що за ознаками нарізнооформленості, стійкості та єдності значення вони схожі з фразеологізмами, у дисертації дотримуємося думки, що вони належать до **окремого класу** (виділення моє – І.Г.), адже за семантикою та структурою ці одиниці подібні до слова» (с. дис. 40). То виникає закономірне питання: «Цей «окремий клас» належить тоді до лексичної системи мови?» Ймовірно, воно так і є, адже у своєму підручнику із загального мовознавства (К., 1988, 1993), який наразі став вже бібліографічним раритетом, проф. С.В. Семчинський зазначає про наявність

у лексичній системі мови двох видів лексем: лексем-одночленів і лексем-многочленів (С. Семчинський, К., 1988, с. 190-191). Певні сумніви викликає й таке формулювання на с. дис. 41: «Від прийменникових еквівалентів слова **можуть бути утворені базові моделі**, моделі з ланцюговим розгортанням структури, моделі з віялоподібним розщепленням структури та моделі комбінованого типу (Виділення моє – І.Г.). Як справедливо зазначає Оксана Олександрівна, з посиланнями на В.С. Гота, К. Мортенсона та О.Є. Кібрика, модель – це насамперед інструмент пізнання сутності досліджуваного об'єкта, вона має евристичне значення, функцію символізації мовного явища, що надає можливість бачити обшир подібних явищ, які без такої символізації (або схематизації) не мали б можливості потрапити до поля уваги дослідників. З огляду на це, «утворення» базових моделей **«від мовних явищ»** не видається коректним формулюванням. Інша річ, моделювання **на основі узагальнення** подібних мовних фактів у результаті здійснення евристичного ментального пошуку. Проте, як видається, тут ми маємо справу із невдалим у стилістичному відношенні формулюванням.

У другому розділі дисертації *«Структурні особливості двокомпонентних прийменникових еквівалентів слова в українській, німецькій та іспанській мовах»* авторка зосереджується на аналізі форми вираження двокомпонентних прийменникових ЕС української, німецької та іспанської мов, пропонуючи моделі їх утворення («базові» та з «віялоподібним розщепленням структури»). Застосовуючи аналіз за безпосередніми складовими, Оксана Олександрівна зупиняється на проблемі важкості й дискусійності інтерпретації плану вираження цих структур, що свідчить про їх проміжний лінгвістичний статус. Спостерігаючи за функціонуванням прийменникових ЕС у публіцистичному дискурсі трьох мов (треба відзначити, найсвіжішому, адже є посилання навіть на газетні тексти 2015 року), авторка відзначає дію процесів генералізації значення цих одиниць, універбації, елізії артикля у мовах аналітичної типологічної будови. Приділяється увага вивченню системно-парадигматичних стосунків всередині мікрокласу ЕС (синонімічних та антонімічних); ведуться спостереження над семантико-граматичною структурою найактивніших у процесах препозиціоналізації двокомпонентними прийменниковими ЕС; наводяться кількісні підрахунки.

У рамках розділу є багато посилань на зарубіжні англійськомовні лінгвістичні джерела, що є, безперечно, позитивним фактором з огляду на сьогодинішній політичний вектор євроінтеграції України.

У третьому розділі *«Структурні особливості мультикомпонентних прийменникових еквівалентів слова в українській, німецькій та іспанській мовах»* авторка звертається до вивчення багатокомпонентних прийменникових ЕС української, німецької та іспанської мов (три і більше компонентів). У повній відповідності з типологічними властивостями досліджуваних мов О. Пособчук було виявлено в українській мові 15 таких одиниць, у німецькій мові – 43, в іспанській мові – 130). На основі спільності форми вираження мультикомпонентних прийменникових

ЕС вони були класифіковані за моделями з ланцюговим розгортанням структури та моделями комбінованого типу.

У *Висновках* дисертаційної роботи узагальнюються її результати.

Автореферат дисертації та публікації авторки (15 одноосібних публікацій, з яких дев'ять – наукові статті у фахових виданнях України, одна – в іноземному виданні, п'ять тез доповідей за матеріалами наукових конференцій) повно й адекватно відображають зміст проведеного дослідження.

Дисертацію написано гарною (чіткою й прозорою) українською мовою, авторка добре володіє науковим українським дискурсом.

Звертає на себе увагу акуратність й сумлінність оформлення роботи, докладність паспортизації кожного прикладу, якісне упорядкування Додатків.

Попри адекватність аналізу та результативність отриманих висновків у межах поставлених завдань, дослідження Оксани Олександрівни Пособчук містить окремі **дискусійні моменти** та деякі неточності. Звернімо увагу, зокрема, на такі:

1) Бажано було б детальніше зупинитися на змістовому наповненні робочих термінів проведеного дослідження: «базова модель», «модель з віялоподібним розщепленням структури», «компонент згортання», «компонент розщеплення», «модель відкритої структури», «модель закритої структури» тощо.

2) Додаткових пояснень вимагає «циклічно-хвильова природа процесу граматиалізації», «прямування від дискурсу через морфологію до нуля», про що йдеться на с. 91-ій дисертації.

3) Бажаним було б урахування в дослідженні ще й лексико-семантичного боку прийменникових ЕС, який був свідомо виключений із дослідницького поля авторки (с. 35 дис.). Ймовірно, що урахування етимолого-лексичної компоненти як складової змістової сторони ЕС задало б дещо інші параметри класифікації й подальшого опрацювання цих проміжних одиниць мовної системи. Так, якщо модель структури форми вираження прийменникових ЕС, побудована на базі українських метафоризованих колокацій на кшталт: *на боці, на ґрунті, на порозі, на рівні* (с. 84 дис.) не входить у суперечність із лексичною просторовою семантикою практично всіх членів цієї парадигми, то цього вже не можна сказати про іншу парадигму, представлену на с. 92 дис.: *в (у) адресу, в (у) глиб (глибочинь), в (у) міру, в (у) противагу, в (у) силу, в (у) славу, в (у) честь та на с. 93: в (у) колі, в (у) лиці, в оточенні, в (у) передчутті (передчуванні), в (у) розумінні, в (у) світлі, в (у) числі* (вихідні слова конкретної й абстрактної лексичної семантики різної тематичної віднесеності). Таким чином, як видається, необхідне подальше занурення у семантичний бік ЕС вже із урахуванням не тільки їхньої граматичної, а й лексичної семантики, що могло б дати цікаві, а може навіть і несподівані результати. Проте все це можна вважати позитивною перспективою проведеного п. Пособчук дослідження.

4) На с. 17 з посиланням на В.В. Виноградова використано термінологічне сполучення «смісловий зміст слова». Як засвідчує лінгвістико-дидактичний дискурс, термін «смысл» вже давно усталився у мовознавчій науці на позначення

актуалізованого у контексті, часто-густо навіть узуально-оказіонального значення слова. Під змістом же слова зазвичай мається на увазі значеннєва сфера слова як віртуального мовного знака. Тому подібного роду терміновикористання створює, як на мій погляд, своєрідний оксюморон.

5) У роботі трапляються поодинокі й несуттєві стилістичні та орфографічні негаразди (Див. текст дис. с. 22, 25, 35, 50 тощо).

Попри висловлені зауваження і побажання, дисертація п. О.О. Пособчук «*Структурні особливості прийменникових еквівалентів слова в українській, німецькій та іспанській мовах*» може бути кваліфікована як самостійний, сумлінний, цілісний опус, теоретичне значення якого полягає у створенні вдалого фрейму зіставного структурно-семантичного дослідження ЕС різної частиномовної генези із урахуванням насамперед форми їх представлення, яка відображає притаманні їм «етимолого-граматичні» характеристики.

Таким чином, дисертаційне дослідження Оксани Олександрівни Пособчук є завершеною, концептуальною, перспективною науковою працею, що відповідає вимогам, які наразі висуваються Департаментом атестації кадрів МОН України щодо кандидатських дисертацій, а її авторка, Оксана Олександрівна Пособчук, цілком і повністю заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.